

RECENZÍÓ

HEGYI SZABOLCS – VINNAI EDINA – ZŐDI ZSOLT (SZERK.): ORBIS IURIS. ÜNNEPI TANULMÁNYKÖTET SZABÓ MIKLÓS 65. SZÜLETÉSNAPIJÁRA (MISKOLC: BÍBOR 2016) 199.

1. E recenzió tárgya a hazai jogbölcselet egyik kiváló személyisége, Szabó Miklós professzor tiszteletére rendezett ünnepi konferencia előadásából és még két utólag beküldött tanulmányból összeállított kötet. Az ünnepi tanulmánykötet mint műfaj vagy forma egyszerre lehet hálás és hálátlan a „kívülálló olvasó” számára: ha az írások csak érintőlegesen kapcsolódnak az „ünnepelthez”, akkor valami hiányérzetünk támadhat; ellenben, ha a tanulmányok jól érezhetően kapcsolódnak, sőt mi több, építenek a „központi személyre”, akkor nem csupán egymáshoz kapcsolódó tanulmányok halmazát vehetjük a kezünkbe, hanem betekintést nyerhetünk az ünnepelt munkásságába is.

Egy ilyen gazdag és jelentős tudományos életművel és iskolateremtő oktatói tevékenységgel rendelkező professzor esetében az egykori tanítványok, pályatársak és kollégák tisztelgő előadásai kiváló alkalmat jelentenek az ünnepelt munkásságával való számvetésre, és e kötet jól megmutatja, hogy Szabó Miklós milyen fontos és megkerülhetetlen alakja a hazai jogbölcseletnek.

A kötet tanulmányai Szabó Miklós több évtizedes kutatói és oktatói tevékenységének legfontosabb témáihoz és eredményeihez kapcsolódnak, amelyet a szerkesztők három tematikába soroltak: dogmatika, logika/retorika, illetve jog és nyelv.

2. Az első – dogmatikával foglalkozó – blokk Bódig Mátyás *Jogelméleti összefüggések Szabó Miklós jogdogmatikájában* című tanulmányával kezdődik. A szerző egy személyes gondolatokkal és visszaemlékezésekkel tarkított összefoglaló tanulmányt írt Szabó Miklós dogmatikaelméletéről. A tanulmány nem csupán az elmélet fő kérdéseit mutatja be, hanem foglalkozik annak fogadtatásával, valamint finom kritikai észrevételeket is tartalmaz úgy, hogy közben Bódig soraiból nyilvánvaló, hogy Szabó személye milyen fontos volt számára is. A tanulmány mindenképpen értékes azok számára is, akik esetleg nem ismerik behatóan Szabó Miklós jogdogmatikával foglalkozó írásait, akár azokhoz tartozó bevezetőként is kezelhető. A dogmatika és a jogértelmezés témáját járja körbe Győrfi Tamás *Muszáj Herkules? Jogdogmatika hala(n)dóknak* című tanulmánya. Ebben a tanulmányban a szerző Dworkin-kritikát fogalmaz meg, amelynek célja, hogy a dworkini idealizált „Herkules-bíró” helyére egy reálisabb és komplexebb érvelésméletemet állítson fel. E kritikai alapállásból vizsgálja Szabónak azt az állítását, hogy a jogdogmatika autoritativ szövegeken végzett munkát.¹ Győrfi szerint ez a megfogalmazás nem elég pontos, mert vannak a jogi érvelésnek olyan kérdései, amelyek nem kapcsolódnak szorosan szövegekhez. Ilyen például az is, hogy az adott szabály ténylegesen alkalmazandó arra az esetre, amelyre egyébként vonatkozik,

¹ Szabó Miklós: *Ars Iuris. A jogdogmatika alapja* (Miskolc: Bibor 2005) 36.

vagy az, hogy konkuráló autoritások eltérő értelmezései esetén melyiket fogadjuk el irányadónak? A szerző szerint az érvelési elméleteknek meg kell haladniuk a dworkini Herkules-bíró toposzát és figyelembe kell venni, hogy a bírók egyfelől hús-vér emberek hiányosságokkal, másrészt egy ésszerű pluralizmus keretében tudomásul kell vennünk, hogy a jogdogmatika a nehéz esetek egy részében nem tud egyértelmű válaszokat adni. Ez a poszt-herkulesi fordulat maga után vonná „a dogmatikai alaphelyzet leírásának és jellemzésének ‘pszichologizáló’ fordulatát” (48. o.).

Bencze Mátyás *A jogász dogmatikai tevékenység és a bírói döntés helyessége* című írásában arra vállalkozik, hogy a bírói döntés helyességének kritériumait vizsgálja Szabó dogmatika-elméletének segítségével. Bencze elsősorban a bírói döntés „nehéz eseteit” állítja fókuszba, és a bírói döntést szorító kettős bizonytalanságra hívja fel a figyelmet. Egyfelől egy ügy eldöntése esetében problémát jelenthet az információhiány (rendelkezünk-e minden szükséges információval az eset helyes eldöntéséhez?), másfelől a bizonytalanságnak van egy erkölcsi helyességre vonatkozó oldala. A tanulmány a helyes érvelés kritériumain keresztül mutatja be ezt a két bizonytalansági faktort. A bírói döntés során az indokolási kötelezettség egy legjelentősebb funkciójaként azt jelöli meg a szerző, hogy a jogalkalmazó rá legyen kényszerítve „az ésszerű döntés meghozatalára” (55. o.), Bencze szerint a bírói döntés erkölcsi helyességének mércéjét a hivatásrendi közösség konszenzusa határozza meg, de ez nem szolgál teljes és megnyugtató magyarázó erővel. A szerző szerint a természetjogi gondolat (amely egyfajta konkuráló elmélet lehet a bírói döntés helyességének megállapításában) egy ésszerű pluralizmus kereteiben nehezen megokolható, mert sem a történelmi tapasztalatok, sem a ráció nem igazolja az igazságát (57. o.). Ennek oka a szerző álláspontja szerint az, hogy ezek az értékek is ugyanúgy ki vannak téve a változásnak, mint a közösségi együttélés keretei. Bencze álláspontja szerint a jogászoknak erkölcsi kérdésekben nincsenek előjogaik vagy valamiféle felsőbbrendű tudásuk, azonban a bonyolult jogi kérdésekben (és itt fontos, hogy nem az ún. „nehéz” vagy bizonytalan megítélésű estekről van szó), olyan szakmai tudással rendelkeznek, amely alkalmasabbá teszi őket e problémák megoldására.

Paksy Máté *Vajon depolitizálható-e a jogdogmatika avagy nem, és ne is reménykedjünk benne?* című írásában a politika és jog kapcsolatát elemzi. Az elemzés a családjogra fókuszál, amely nagyon aktuális téma, és a család speciális magánszféra és közjó határán való elhelyezkedése miatt ideális terepe egy ilyen elemzésnek. Paksy Arisztotelész, Hobbes és Hegel gondolatait idézi a család és a tágan vett politikai közösség kapcsolatának kibontásában, majd a hazai családjogi szabályozás történeti előzményeit, valamint a most hatályos jogszabályokat (így az *Alaptörvényt* is) elemezve amellezt érvel, hogy a családjog már nem igazolható klasszikus szerződéselméleti megközelítéssel, mert a család nem tisztán a racionalitásra épül, legalább olyan fontos motívumokat jelentenek különböző felelősségi, érzelmi motivációk is. A szülő nem úgy rendelkezik hatalommal a gyermekek felett, mint a szuverén a politikai közösség felett, hiszen a szülők miközben felelősséggel és hatalommal rendelkeznek a család élete felett, egyúttal annak részei is.

Jakab András *Jogi érvelések és dogmatikai jellegzetességeik összehasonlítása számokkal – Jog-összehasonlítás, matematika és jogbölcselet* című írásában két olyan nemzetközi kutatás eredményeit prezentálja, amelyben a kutatók arra keresték a választ, hogyan lehet kvantitatív módon mérni és elemezni a jogi érvelés és a jogi szövegek dogmatikai jellegzetességeit a különböző nemzeteknél. Az első, Tania Groppi és Marie-Claire Ponthoreau által vezetett kutatásban arra keresték a választ, hogy a bíróságok milyen gyakran folyamodnak a jog-összehasonlító módszer alkalmazásához, illetve támaszkodnak külföldi jogi megoldásokra vagy ítéletekre. Az eredmények tanulságosak, hiszen jól kirajzolódik az a tendencia, hogy ezeket az eszközöket csak kiegészítő jelleggel a már kiforrott érvelés megerősítésére alkalmazzák a nemzeti bíróságok akkor, ha olyan bonyolult vagy újszerű ügyről van szó, amely nem tartozik az adott nemzeti jogrend „rutin ügyei” közé, és még ekkor is a nyilvánvaló nyelvi korlátok behatárolják a nemzetközi „kölcsonzések” körét.

A második kutatás a Max Planck Intézet és a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetének közös kutatása, a CONREASON Projekt, amelyben az alkotmányjogi érvelések összehasonlító jellegű elemzésére vállalkoztak. A kutatás elsősorban a legfelső, illetve alkotmánybíróságok alkotmányjogi érvelésére fókuszált, nem csupán a döntések, hanem a külön- és/vagy párhuzamos vélemények elemzésének bevonásával. A megjelenő érvek és hivatkozások száma egyértelműen kimutat bizonyos jellegzetességeket és nemzeti sajátosságokat az érvelésben, de nemcsak a számukban, hanem az érvelés diverzitásában is. Az elemzés arra is rámutat, hogy az alkotmányjogi érvelésben a hagyományos kontinentális (*civil law*) és *common law* felosztás tekintetében nincs annyira markáns különbség, még ha tendenciák tekintetében felfedezhetőek is eltérések.

A kutatási eredmények nagyon érdekesek, és elgondolkodtató Jakab megállapítása, miszerint, végeredményben, a jogi érvelés nem univerzális, hanem lokális, vagyis a jogi érvelés elemzésénél elkerülhetetlen a kontextus vagy jogi kultúra vizsgálata.

3. A kötet második (retorikáról és logikáról szóló) blokkját Könczöl Miklós *Méltányosság és joghézag* című tanulmánya nyitja, amelyben a szerző a joghézag problémáját az arisztotelészi méltányosság fogalmán keresztül mutatja be. Könczöl a hiányosság (*elleimma*) jelentőségére és két értelmére hívja fel a figyelmet: a jogszabály hiányos lehet egyrésztől azért, mert a törvényhozó nem mérte fel egy eset jelentőségét és nem szabályozta, másrészt azért, mert nem lehetséges teljes körűen szabályozni minden való életben előforduló lehetőséget. A szerző felhívja arra a figyelmet, hogy az Arisztotelész által hiányosságként megjelölt eset és a modern jogi gondolkodásban megfogalmazott joghézag nem fedik tökéletesen egymást. A tanulmányban Constantine Georgiadis és Jacques Brunschwig vitáját rekonstruálva a joghézag két koncepciója rajzolódik ki: a joghézag lehet kivételes eset, amikor kiterjed az általános szabály hatálya az adott esetre, de kivételt kellett volna tenni (ez Georgiadis álláspontja); vagy elképzelhető, hogy az adott esetre nincs érvényes jogi szabályozás (ez Brunschwig álláspontja).

A méltányosságra való hivatkozás nem csupán a szabálytól való eltekintésre használható: a méltányosságra hivatkozva amellet is lehet érvelni, hogy habár

az adott esetre nem szó szerinti értelemben vonatkozik a szabály, mégis alkalmazzuk. Erre példaképpen hozza a szerző a klasszikus arisztotelészi példát a vassal elkövetett testi sértés törvényi tényállása kapcsán, hiszen mi van, ha valaki fából készült fegyverrel támad a másakra? A rétor munkája itt éppen arra irányulhat (a perbeli pozíciójának megfelelően), hogy meggyőzően érveljen a szabály hatályának kiterjesztése mellett. Pontosan ebben rejlik Könczöl érvelésének magja: a joghézag vagy a jogszabály hiánya valójában a felek érvelésében jelenik meg, mert a méltányosságra való hivatkozás voltaképpen egy érvelési séma, amely a jogi szakmai tudás része. Markovich Réka tanulmányának apropója egy konferencián elhangzott érvelés a házassághoz való jogról. A *Nem házasságközvetítés, bikondicionálisok. Formulák, az állam és az emberi jogok* című írásában amellett érvel, hogy a házassághoz való jog nem feltétlenül jelenti az állam részéről a kiházasítás kötelezettségét. Markovich a házasság definíciója kapcsán a házassághoz való jogot a hofheldi jogosultság-tipológiát felhasználva kíván amellett érvelni, hogy ha „az adott állam egy adott jogot biztosít, az azt jelenti, hogy biztosítja, hogy az adott jogot leíró bikondicionális érvényes (vagyis minden megengedett interpretációban igaz)” (115–116. o.).

Tattay Szilárd *Lehet-e a normáknak igazságértéke?* című tanulmányában egy izgalmas és a tudományos diskurzusban ritkán vitatott állítással szembeni érvelést rekonstruál. A kérdés az, hogy normák esetében beszélhetünk-e igazról vagy hamisról, vagy tényleg csupán a norma érvényességéről és érvénytelenségéről (ahogyan arra a tanulmány elején megidézett Szabó Miklós is utal)? Tattay jó érzékkel választotta ki Georges Kalinowski elméletét, aki a normák igazságértékének elfogadása mellett érvelt. A tanulmány Kalinowski és Georg Henrik von Wright elméleteit is felidézve vezet minket keresztül a meglehetősen ellentmondásos probléma kifejtésén. A tanulmányból kiderül, hogy a kérdés és az arra adott válaszok nagyon erősen kötődnek a mögöttes filozófiai háttérhez, így nem lehet azt mondani, hogy szükségszerű és tökéletesen racionális lenne a válasz. A tanulmányban a norma és a parancs fogalma közötti azonosítást cáfolva az előbbi fogalom kiterjesztését teszi lehetővé. Tattay jó meglátással mutat rá elemzésében és rekonstrukciójában a kalinowski-i elmélet hibáira, és a tanulmány végén okkal nem ad egyértelmű választ a feltett kérdésre, hiszen jól érezhető, hogy az igenlő válasz minden szimpátia ellenére problémásan támasztható alá.

4. A harmadik, jogról és nyelvről szóló blokk első írása Kurtán Zsuzsanna *Jogtudomány, nyelvtudomány és szaknyelvtudás kapcsolatai* című tanulmánya, amelyben a szerző a jog és nyelvtudomány kapcsolatáról nyújt átfogó képet, valamint Szabó Miklós Triviumja lapján foglalja össze az ünnevelt legfontosabb gondolatait a témában. Kurtán a jogi szaknyelv kutatásának fontossága mellett érvel, illetve megjelöl olyan problémaköröket, amelyek érdemesek lehetnek figyelmünkre (ilyenek a nyelvi átfordítások a jogban – Zödi Zsolt tanulmányának témája – vagy a hatalom nyelve).

Zödi Zsolt *A jog mint nyelvi átfordítás elméletének tesztelése* című tanulmányában személyes gondolatokkal vezeti fel tanulmánya fő témáját, amely a jog mint nyelvi átfordítás kérdésköre. Zödi írásának első fontos gondolati lépése Szabó

Miklós elméletének összefoglalása. Háromféle „fordítást” különíthetünk el ez alapján: interszemiotikust (nyelvi és nem nyelvi rendszerek közötti), intralingválit (nyelven belüli regiszterek közötti) és interlingválit (nyelvek közötti). Szabó szerint jogi eljárásban nagyjából nyelv átfordítások zajlanak, de mégis mit jelent a fordítás? Mi az, amit a fordításnak vissza kell adnia? Szabó elmélete szerint a fordításnál szükség van a valóságra mint referenciapontra, azonban annak csak nyelviileg megragadható konstruált változata áll rendelkezésünkre. A fordítási műveletek ezután a jelentéssel történnek (169. o.).

Zódi a nyelvi átfordítás három területét elemzi: az ember-gép interakció (jogi adatbázisok), jogi tájékoztatás mint nyelvi átfordítás, valamint a jogi eljárásban megjelenő átfordítások. A legérdekesebb számomra az a megfigyelés volt, hogy a ténytörténet-elmésélés mennyi átfordításon megy keresztül, mire teljes mértékben jogi formát ölt egy ítéletben. A jogi eljárás során a tágan vett „hétköznapi szöveg” fokozatosan fordul át egy szaknyelvi szöveggé, „[A jogi eljárás] potenciálisan végtelen számú jogi megoldások helyett bizonyosságot akar, és a jogszabály-helyek véges halmazához akarja kötni a történetet. Ez a jelentés és a narratív terek folyamatos szűkülésével jár együtt. A jogi eljárás ’tölcészerű’” (177. o.).

A kötet utolsó tanulmányában, *Stílus a jogban: A bírói érveléstől a stílus curiae-ig és vissza* Cserne Péter arra vállalkozik, hogy a stílus fogalmának jogi nyelvre vonatkozó jelentésrétegeit bemutassa. A jogi vagy jogász stílus kapcsán először a nemzeti jogász stílusra (vagy nyelvhasználatokra) vonatkozó fő állításokat foglalja össze elsősorban a jogcsaládokra vonatkoztatva. Cserne jól mutat rá arra a kérdésre, hogy vajon a globalizáció és jog nemzetközi univerzalizációja nyomán van-e értelme még jellegzetes nemzeti jogász stílusokról beszélni. Azonban a szerző jól mutat rá, hogy a stílus nem valami külsődleges dísz, hanem olyan jelenség, amely a társadalmi gyakorlatok egyik terméke és a jog jellegadó eleme, amelynek elemzése és alakítása fontos feladat lehet a jövőben egy majdani „európai jogi stílus” kialakításakor.

A tanulmány másik fontos témaköre a stílus fogalma kapcsán a középkori „*stílus curiae*” terminus technicusának elemzése. Itt arra a nagyon érdekes összefüggésre mutat rá Cserne, hogy a középkorban a jogi szövegek autenticitásának vizsgálatánál nagyon fontos elem volt a jogi szöveg stílusa is (szerkezet, címzés, megszólítottak, szokásos nyelvi fordulatok). Az elemzés e része Peter Goodrich gondolatait juttatták eszembe, amelyben amellett érvelt, hogy a kora újkorban a törvénykönyvek igazából nem mint szövegek, hanem mint kegytárgyak, mint a szuverén uralkodó jele uralták a jogi-politikai diskurzust.² Paradox módon a hatalom külsőségei néha sokkal hatékonyabban tudják uralni az életünket, mint pusztán a jogi szöveg.

A tanulmány Jürgen Trabant stílusra vonatkozó elméletének összefoglalásával zárul. Trabant a stílus fogalmának a tudományos szóhasználatban egy szűkebb jelentést javasol: „egy meghatározott történelmi egyén jellegzetes nyelvi cselekvési útja-módja (Art un Weise)” (194. o.). Ez a stílusfogalom meghaladja a pusztá

² Peter GOODRICH: „Europe in America: Grammatology, Legal Studies and the Politics of Transmission” *Columbia Law Review* 2001. 2046.

nyelvtant, ide tartozik az érvelés, a történetvezetés, a műfaj stb. Trabant elsősorban persze irodalomtudományi oldalról közelítette meg a stílus fogalmát, de Cserne álláspontja szerint meglátásai alkalmasak akár jogrendszerek, jogcsaládok elemzésére a stílus fogalmán keresztül, de ehhez további specifikációk szükségesek.

A stílus fogalma korántsem külsődleges, a stílusban a közölni kívánt üzenet és annak nyelvi megformálása között szoros kapcsolat van (ez lenne a stílus „maximalista” megközelítése), a stílus „minimalista” megközelítése pedig azt jelöli, amit akkor vizsgálunk, ha az egyén cselekvésének funkcionális összefüggésein túl tekintünk.

5. Összegezve, a kötet írásai mind tisztelettel építenek Szabó Miklós életművére, még akkor is, ha egyes állításaival vitatkoznak; a tanulmányok méltóképpen reflektálnak az ünnepelt munkásságára, és megmutatják azt is, hogy a magyar jogbölcsélet közvetve vagy közvetlenül mennyit gazdagodott neki köszönhetően. A kötet tartalmában nagyon gazdag és érdekes, akár szakmabelieknek, akár a jogbölcsélet iránt érdeklődő laikusok számára akadhat egy-egy olyan tanulmány, amely érdekes lehet.

Úgy gondolom, hogy a hazai jogbölcsélet jövőbeli fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges, hogy e tudományterület képviselői összegyűlhessenek és eszmét cserélhessenek, azonban nem csupán ilyen ünnepi alkalmak kellene, hanem állandó (akár intézményesült) fórumok. Mert igaz, hogy a tételes jogászok hajlamosok lebecsülni e diszciplína eredményeit, de a magyar jogi gondolkodásnak szüksége van olyan kutatókra és oktatókra (mint jelen kötet „főszereplője”, Szabó Miklós), akik a jog végső és nehéz kérdéseivel foglalkoznak.

*Kevevári István**

* PhD, egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar, 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
E-mail: Kevevari.Istvan@uni-nke.hu.